

УДК 349:352

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Болдирєв Сергій В'ячеславович
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*
Boldyriev Serhii
*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of the State Building
Yaroslav Mudryi National Law University*
ORCID: 0000-0003-3280-8453

Омельченко Катерина Олександрівна
*студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*
Omelchenko Kateryna
*Student of the Faculty of Advocacy
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-4-9796

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПАРТИСИПАТИВНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

PROBLEMS OF IMPLEMENTING THE PRINCIPLE OF PARTICIPATION IN THE ACTIVITIES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES

Анотація. Народовладдя є конституційним принципом, що надає народу право здійснювати владу як безпосередньо, так і через представників. Останніми роками перед суспільством постає багато нових викликів, які втім дають нам чітке розуміння яку «демократію» не варто будувати і чий досвід не треба використовувати. Для уникнення такого жакливого кінцевого результату, як авторитаризм і диктатура, треба усвідомлювати наскільки важливою є активна громадянська позиція, зацікавленість та особиста участь в управлінні. Однак, одного лише усвідомлення замало, треба ще щоб були і правове регулювання, і реальні можливості впливати на діяльність органів як державної влади, так і місцевого самоврядування. Ця стаття саме й присвячена проблематиці ефективної реалізації фундаментального для діяльності органів публічної влади в демократичній правовій державі принципу забезпечення участі громадян. У державно-правовій доктрині навіть окремо виділяють «партисипативну демократію» за якої громадяни безпосередньо беруть участь на всіх етапах прийняття управлінських рішень, зокрема й на місцевому рівні. Її переваги очевидні: підвищення довіри до влади, ефективний розвиток територіальних громад відповідно до сфери інтересів самих мешканців, тощо. Україна стикнулася на своєму шляху з низкою проблем під час реформ місцевого самоврядування, і наразі, на жаль, цей принцип ще не реалізується ефективно, незважаючи на наявне нормативне закріплення. За останні роки було внесено багато змін до законодавства і розроблена низка нормативно правових актів щодо забезпечення участі громадян, однак ці положення ще потребують удосконалення та подальшої розробки. Тому науковці та нормотворці продовжують й надалі співпрацювати для досягнення спільної мети. Ця стаття також є спробою пошуку ефективних шляхів удосконалення і вирішення наявних проблем.

Ключові слова: народовладдя, принцип партисипативності, право участі громадян, партисипативна демократія, належне врядування, цифровізація, електронне урядування.

Summary. People's power is a constitutional principle that gives the people the right to exercise power both directly and through representatives. In recent years, society has faced many new challenges, which, however, give us a clear understanding of which «democracy» should not be built and whose experience should not be used. It is necessary to realize how important is an active citizen's position and personal participation to avoid such a terrible result as authoritarianism and dictatorship.

However, awareness alone is not enough, there must be legal regulation and real opportunities to influence the activities of both state and local self-government bodies. This article is specifically devoted to the issue of effective implementation of the principle of citizen participation, which is fundamental to the activity of public authorities in a democratic state governed by the law. The state legal doctrine singles out definition of «participatory democracy». It is the type of democracy when citizens directly participate in all stages of administrative decision-making, including at the local level. Its advantages are obvious: increased trust in the authorities, effective development of territorial communities in accordance with the interests of the residents themselves, etc. Ukraine encountered a number of problems during the local self-government reforms, and unfortunately, this principle is not yet implemented effectively, despite the existing regulatory consolidation. In recent years, many changes have been made to the legislation and a number of normative legal acts have been developed to ensure citizen participation, but these provisions still need improvement and further development. Therefore, scientists and policymakers continue to cooperate to achieve a common goal. This article is also an attempt to find effective ways to improve and solve existing problems.

Key words: the principle of participation, the right of citizens to participate, participatory democracy, proper governance, digitalization, electronic governance.

Постановка проблеми. Інструменти партисипативної демократії відіграють провідну роль у наданні громадянам можливості безпосередньо приймати участь у здійсненні влади. У Європі цей процес триває вже десятиліттями, і наразі населення вже більш активно бере участь у вирішенні питань, як місцевого, так і наднаціонального характеру. В Україні ж зволікання з реформою децентралізації і супутні проблеми з її здійсненням призвели до того, що громадяни поступово зневірилися у власній можливості брати участь в управлінні і «бути почутими», а недовіра до органів місцевого самоврядування лише зростала. В ході реформи вже змінилося правове регулювання, однак люди досі стикаються з різного роду проблемами і не можуть ефективно реалізувати своє право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці активно шукали можливості модернізації із самого початку реформи децентралізації. Серед громадських організацій ця проблематика аналізувалась зокрема ГО «Центр UA». [12] І.Ю. Чайка [17] та Булеца Н.В. [18] досліджували питання партисипативного бюджетування. Проблема участі громадян також аналізували І.Шумляева [7], В.А. Довженко, А.Б. Войтенко, М.Ф. Плотнокова, [19] Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов, [8] Г.В. Стадник, О.М. Сапега [20] та інші.

Формулювання цілей статті. Метою данної статті є аналіз концепції партисипативної демократії, механізмів її здійснення, спроба виявити актуальні проблемні питання регулювання та реалізації населенням права безпосередньо брати участь в управлінні державою та суспільством.

Виклад основного матеріалу. У забезпеченні ефективної демократії і муніципальних реформ держав-членів Ради Європи важливу роль відіграє Конгрес місцевих і регіональних влад. Зокрема він здійснює спостереження за виконанням державами-учасницями Європейської хартії місцевого самоврядування (далі — Хартія), що була прийнята 1985 року. Вона закріпила низку фундаментальних у цій сфері прав громадян: право на місцеве самоврядування, право обирати місцеві органи,

право звернутися до суду в разі втручання інших рівнів влади, тощо [1, с. 5] У контексті питання партисипативності доцільно звернути увагу саме на Додатковий протокол до Хартії про право участі у справах місцевого органу влади від 15 листопада 2009 року. Відповідно до статей 1 та 2 якого, держави-члени, підписуючи протокол, взяли на себе одразу низку зобов'язань: 1) забезпечувати кожному право участі у справах органів влади на місцевому рівні, що у свою чергу передбачає право вживати активних дій для впливу на здійснення ними повноважень; 2) розробити законодавство, що має передбачати різні способи та засоби здійснення права (право брати участь як виборець, як кандидат, залучення у консультаційні процеси, місцеві референдуми, звернення, скарги, пропозиції, тощо); 3) сприяння використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій задля ефективної реалізації права участі [2].

Якщо говорити про принцип партисипативності всередині Європейського союзу — варто згадати, що 2001 року Європейською Комісією (далі — Комісія) було затверджено «Білу Книгу Європейського врядування» (далі «Біла Книга»). Це було зумовлено тим, що громадяни держав-членів не відчували себе залученими до роботи Європейського Союзу (далі — ЄС). Планувалося, що подальші реформи забезпечать підзвітність процесу прийняття рішень. Крім того закладалася ідея, що використання влади має бути наближеним до громадян ЄС. Саме у «Білій Книзі» було визначено п'ять основних принципів «належного врядування», серед яких зокрема й участь громадян. У ній Комісія звертає увагу на те, що взагалі ефективність усієї політики ЄС залежить саме від участі приватних осіб та організацій у процесі вироблення цих політичних рішень на всіх етапах. Це має посилити довіру до органів, що її здійснюватимуть, та забезпечити найбільш ефективно надання послуг [3 с. 8–11].

Відповідно до статті 9 Конституції України, ратифікуючи Європейську хартію і Додатковий протокол до неї, беручи курс на вступ до ЄС та будучи членом Ради Європи, Україна взяла на

себе зокрема і позитивне зобов'язання забезпечувати участь громадян в урядуванні, передбачене у вищезазначених документах [4].

Прямо у статті 5 Конституції України закріплено принцип народовладдя, що є конституційною основою для розвитку принципу партисипативності. Так, положення цієї статті підтверджує право народу здійснювати владу як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до статей 69 та 140 Конституції України формами народного волевиявлення є вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії, а органами місцевого самоврядування є відповідні місцеві ради (сільські, селищні, міські) та їх виконавчі органи. Крім того за ініціативою жителів місцеві ради можуть дозволяти створювати різноманітні органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, а також фінансів та майна задля реалізації цих повноважень [4].

Однак, якщо звернутися до галузевого законодавства, то статтею 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також закріплено, що одним з основних принципів місцевого самоврядування є народовладдя, але безпосередньо у тексті закону цей принцип вже не розкрито, як і у статті 3, що закріплює право громадян на участь у місцевому самоврядуванні. Якщо системно проаналізувати положення Закону, то можна виокремити наступні форми участі громадян: 1) Місцевий референдум, визначений статтею 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» як форма вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом їх прямого волевиявлення. Рішення, що прийняті на відповідному референдумі, є обов'язковими для виконання на відповідній території. 2) Відповідно до статті 45 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» депутатів до відповідної місцевої ради обирають жителі відповідно села, селища, міста, району в місті, району, області на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. 3) Загальні збори за місцем проживання, передбачені статтею 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також є прямою участю громадян. Рішення загальних зборів вже не носять обов'язкового характеру, але все одно органи місцевого самоврядування зобов'язані їх враховувати під час прийняття подальших рішень. 4) Місцеві ініціативи передбачені у статті 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і передбачають право членів територіальної громади ініціювати розгляд у раді будь-якого питання, віднесеного до повноважень органів місцевого самоврядування. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради підлягає обов'язковому розгляду. 5) Громадські слухання регламентовані статтею 13 Закону України «Про місцеве самоврядування

в Україні» та статутом відповідної територіальної громади. Під час таких зустрічей члени цієї територіальної громади можуть порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що мають бути обов'язково розглянуті. Своєрідною гарантією є законодавча вимога проводити їх не рідше одного разу на рік [5].

Крім того, до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» було внесено ряд змін і затверджено нову редакцію Типового положення про громадську раду та оновлений Порядок проведення консультацій з громадськістю. Консультації з громадськістю можуть проводитися наразі як у формі публічного громадського обговорення, так і електронних консультацій з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма) [6].

У країнах партисипативної демократії зростає роль різних форм взаємодії самих органів з громадськістю. Конференції, семінари, форуми, круглі столи, збори, телефонні гарячі лінії, опитування активно використовуються і в нашій державі. Для партисипативної демократії базовими факторами є: 1) зворотній зв'язок та відкрите спілкування органів з громадянами; 2) безпосередня участь територіальної громади; 3) оперативність, недискримінація, інклюзивність; 4) громадський контроль та прозорість управління, тощо [7, с. 115]. Однак, цілком очевидно, що мало просто задекларувати складові принципу партисипативності, щоб він ефективно реалізовувався. Можна виокремити наступні проблеми, з якими зіткнулася Україна:

1) Численні прогалини в законодавстві. Наприклад, проблематика місцевих референдумів. На основі нині нечинного Закону України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» від 03.07.1991 № 1286-ХІІ було проведено понад 150 місцевих референдумів, понад 80% з них були вдалими, проте прийняті рішення не завжди були реалізовані (25% прийнятих рішень залишилися невиконаними). Питаннями, що могли бути винесені на місцевий референдум у чинному на той момент Законі України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» були питання, що віднесені до відання відповідного органу місцевого самоврядування; питання дострокового припинення повноважень. Але більше половини референдумів стосувалась питань адміністративно-територіального устрою та зміни назв населених пунктів, але такий інструмент, на жаль, не встиг бути ефективно та масово використаним для вирішення управлінських питань [8, с. 54; 9]. Однак з 2012 р. з втратою чинності Закону України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» громадяни втратили і таку можливість, а тому існує нагальна необхідність розроблення й прийняття нового закону,

що принаймні повернув можливість виносити на місцеві референдуми вищезазначені питання.

Верховна Рада України після 2012 року вже робила спроби прийняти новий закон «Про місцевий референдум», що мав три альтернативні версії (№ 2145а-1, 2145а-2 та 2145а-3). Однак їх реєстрацію було скасовано через закінчення строку повноважень Верховної Ради відповідного скликання [10]. У 2021 році було подано новий проект № 5512. Головним науково-експертним управлінням було проведено його експертизу. Загалом позитивно було оцінено його комплексний характер, але також було виокремлено низку проблемних питань: а) у проекті відсутня окреме положення, що містило б перелік суб'єктів, які мають право ініціативи, а відповідно відсутня і вказівка на кореляцію цих суб'єктів з питаннями, які можуть бути винесені; б) проектом уже передбачено певний перелік питань, що не можуть бути предметом місцевого референдуму (ті, що стосуються місцевих бюджетів, тарифів на житлово-комунальні послуги), однак з огляду на обмеження встановлені у статті 74 Конституції України доцільно було б виключити також питання податків та зборів, які належать до повноважень відповідних рад; в) звернення до Центральної виборчої комісії з метою отримання висновку про відповідність питань місцевого референдуму вимогам цього закону, однак, не зрозумілим є вибір органу, який є колегіальним і не надає відповіді та роз'яснення; г) у разі призначення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень місцевого голови одночасно мало виноситися і питання щодо дострокового припинення повноважень відповідної ради. Однак, таким положенням буде порушено принцип особистої відповідальності і такий підхід ризикуює призвести до того, що для уникнення дострокового припинення власних повноважень місцева рада не буде розглядати питання про дострокове припинення повноважень голови; г) відкритим залишається питання реалізації результатів місцевого референдуму, зазначено лише про їх обов'язковість для виконання і до врахування відповідними радами [11]. Очевидно, що цей проект потребує вдосконалення і виправлення тих проблемних моментів, на які звернуло увагу Головне науково-експертне управління. 6 лютого 2024 року проект включено було до порядку денного Верховної Ради України, а тому для подальшого аналізу даної проблематики варто дочекатися результатів розгляду.

2) Проблема забезпечення фактичної можливості брати участь та доступності. Наприклад, якщо проаналізувати як проводяться громадські слухання, то часто це незручний час чи місце, несвоєчасне інформування. Відповідно як наслідок слухання частіше проводяться лише формально, оскільки такі фактори позбавляють населення ефективно здійснювати своє право [12, с. 57].

Ще 2001 року Комітетом міністрів Ради Європи було ухвалено Рекомендацію щодо участі громадян у суспільно-політичному житті на місцевому рівні. Нею було запроваджено спеціальний «Діагностичний інструмент підвищення участі громадян у суспільно-політичному житті на місцевому рівні», що передбачає п'ять умов ефективного залучення громадян: 1) громадяни мають ресурси, вміння та знання для участі; 2) вони мають відчуття приналежності; 3) мають повноваження (правові підстави для участі); 4) запрошені до співпраці на офіційному рівні відповідними органами; 5) реакція на їх дії (демонстрація прикладів врахування їх пропозицій). Через ці критерії треба оцінювати діяльність кожного органу місцевого самоврядування, а контроль покласти на громадськість, яка найбільше в цьому і зацікавлена. Зазвичай саме громадські організації реалізують функцію такого контролю та допомагають налагодити ефективний зворотний зв'язок між владою та територіальною громадою. Аналіз забезпеченості цих чинників має дати можливість удосконалити стратегії залучення громадян і розробити відповідні рекомендації [8, с. 56–58].

Загалом набір інструментів місцевої демократії регулюються у статутах територіальних громад та відповідних положеннях. Однак у переважній більшості територіальних громад їх статuti місцевими радами не прийняті, або принаймні доступ до них ускладнений. Крім того часто установлюються доволі високі вимоги. Як наслідок, територіальні громади фактично позбавлені права використовувати ці форми локальної демократії в законний спосіб. Тому необхідним є зобов'язати місцеві ради розміщувати ці статuti на офіційних веб-сайтах.

Цифровізація може вирішити одразу і проблему забезпечення фактичної можливості брати участь, і громадського контролю за ефективністю реалізації прийнятих рішень. У світі активно застосовується концепція «Smart City», що базується на трьох принципах: комфорт, зручність та безпека жителів, а головним засобом є сучасні технології та сервіси. Ми почали впровадження цієї концепції ще у 2015 році. На сьогодні «Smart City» працює у низці українських міст (Івано-Франківську, Львові, Мукачеві, Дрогобичі, Запоріжжі, Полтаві, Тернополі, Харкові та Києві). Неможливо заперечувати, що Україна досягла значного прогресу у загальній цифровізації та автоматизації процесів. Наприклад, застосунок «Дія» дозволяє громадянам не тільки отримувати послуги, а й голосувати в опитуваннях, швидше проходити ідентифікацію, підписуючи петиції у зручний для себе час, змінювати місце реєстрації онлайн, тощо [13]. Аналогічну платформу доречно було в створити і для взаємодії на місцевому рівні.

Електронні опитування та консультації, прийняття онлайн звернень громадян, створення та

збір підписів під петиціями на офіційний веб-сайтах, хоча і є лише формами реалізації відповідного права участі, але за останні роки також показали свою ефективність та зручність. У 2020 році Державна служба статистики підготувала звіт «Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування». Так, скористатися різними інструментами електронної демократії можна було у 1504 органах місцевого самоврядування (найбільш в Закарпатській області). Було подано 534 тисячі електронних звернень (з них розглянуто 99,7%), понад 6 тисяч електронних петицій і майже 900 з них набрали необхідну для розгляду кількість голосів (з них органами місцевого самоврядування підтримано 52,3%) та проведено понад 14 тисяч електронних консультацій [14].

Якщо проаналізувати цю статистику — очевидним стає, що якщо ситуація із зверненнями є доволі позитивною, а от з електронними петиціями, консультаціями та іншими інструментами в нас є проблеми. Європейська Комісія вбачала, що для реалізації принципу партисипативності потребується створення кодексу поведінки при проведенні консультацій. Він має визначати обов'язки та порядок їх проведення, що має покращити ефективність такої форми взаємодії і додасть відкритості відповідним органам [3, с. 38]. Активну участь у ініціюванні і проведенні консультацій відіграють громадські ради при відповідних органах місцевого самоврядування. Електронні консультації ж на веб-сайті це фактично лише форма проведення самих консультацій і не може повністю замінити собою громадську раду, яка крім того здійснює і нагляд і сама вносить пропозиції щодо питань, які мають важливе суспільне значення. Саме створення таких рад і сприяє більш ефективному проведенню консультацій [6].

Якщо аналізувати зміст самих петицій, то одразу видно проблематику їх аргументації та поширення, подальше підтримання через брак відповідних знань в ініціаторів. Тут можна було б залучати знов ж громадські ради, що могли б надавати допомогу у процесі написання та оприлюднення петицій, адже громадські ради і є тим потужним експертним ресурсом вчених, досвідчених управлінців, які вже не перебувають на службі, та інших активістів. У нагоді також може стати проведення спеціального тематичного інформаційного тижня у онлайн форматі. Це дозволить підвищити рівень обізнаності громадян стосовно діяльності місцевих органів виконавчої влади та можливості брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні.

3) Цифровізація зумовлює нас звертати увагу й на проблеми інформаційної безпеки, що є однією із складових нашої національної безпеки. Вона полягає у забезпеченні захисту системи електро-

нного публічного управління, яка у свою чергу робить послуги та участь громадян в управлінні більш доступними. Серед сучасних загроз у цій сфері можна виокремити: здійснення спеціальних інформаційних операцій; інформаційний «вакуум» на тимчасово окупованих територіях; недостатня розвиненість медіаграмотності в суспільстві, тощо. Всі вони породжують низку проблем і для цифровізації, і для участі громадян у діяльності органів місцевого самоврядування: а) не створено дієвого механізму функціонування системи електронного врядування; б) не створено механізмів запобігання таким правопорушенням як кібертероризм і кіберзлочинність; в) відсутність окремих спеціалізованих інституцій, які комплексно забезпечуватимуть систему інформаційної безпеки в електронному управлінні.

Цілком очевидно, що нам потрібен комплексний Закон України «Про забезпечення інформаційної безпеки України», де потрібно зокрема визначити спеціальні органи, які будуть реалізовувати повноваження виключно у сфері інформаційної безпеки [15, с. 17–20]. Пріоритетними напрямками державної політики у цій сфері залишається запобігання витоку, втраті, підробці інформації, збереження державної таємниці, конфіденційності документованої інформації відповідно до законодавства та несанкціонованим діям, що фактично блокують доступ до відповідних інструментів і ресурсів [16]. Відповідно потребується внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України з внесенням нових складів відповідних правопорушень до них. Для більш ефективного здійснення урядування доречним буде персоніфікація перед тим як громадянин планує долучитися до консультацій чи опитування, однак разом з тим мають бути впроваджені механізми для захисту персональних даних. Крім того, не менш важливим є проведення спеціальних курсів, як для посадових осіб органів місцевого самоврядування, так і для територіальних громад задля підвищення медіаграмотності.

4) результати участі громадськості не беруться до уваги. Міжнародна асоціація громадянської участі виокремлює наступні рівні участі громадян, до яких треба прагнути: інформування; консультування; залучення; співпраця; розширення повноважень для реалізації прав (пряма участь). Однак реально в Україні роль громадського сектору часто зводиться до «погодження» уже готових рішень, тобто є радше чимось подібним до першого та другого рівнів, а реалізація владою різного роду цільових програм здійснюється без ефективного громадського контролю за ними [9, с. 56–59]. Для системного вирішення цієї проблеми нам щонайменше треба внести до Закону України «Про місцеве самоврядування» окрему норму про обов'язковість розгляду рішень,

прийнятих громадськістю у ході застосування будь-якого з наявних інструментів, на наступній сесії. У разі позитивного розгляду — направити на виконання до виконавчого комітету, якщо наявні незначні недоліки чи — доопрацювати разом з громадськістю, якщо неможливо реалізувати чи істотні недоліки, що потребують повного змінення рішення — надати обґрунтовану відмову після знов ж таки обговорення з громадськістю. Однак, і до врегулювання окремих інструментів потрібні будуть зміни. Крім того, доцільно поширити контрольні повноваження громадських рад, розробити відповідно окрему нормативну базу для громадських рад при органах місцевого самоврядування і відповідно їх утворення зробити обов'язковим не лише при органах державної влади. Також для підвищення їх професійності необхідно встановити критерії для кандидатів і проводити періодично курси для підвищення професійності членів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Участь громадян у суспільно-політичному житті є важливим елементом демократичної правової держави.

На сучасному етапі демократичних перетворень Україна потребує посилення механізмів безпосередньої участі громадян у суспільно-політичних процесах, пошуку та впровадженні нових прогресивних форм участі на національному та місцевому рівнях, спрямовувати їх на забезпечення прав та свобод людини, задоволення її потреб, підвищувати ефективність надання послуг населенню, зростання його добробуту, які б відповідали сучасним світовим стандартам.

Для забезпечення цієї мети необхідно продовжувати дослідження досвіду зарубіжних країн з розвинутою демократією, щоб знайти оптимальну модель правового регулювання питань безпосередньої демократії, здатну забезпечити реальне народовладдя в країні.

Література

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. *Council of Europe*. 2017. 62 с. URL: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59-pages/168071a536> (дата звернення: 14.03.2024).
2. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади : Протокол Ради Європи від 16.11.2009 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#Text (дата звернення: 14.03.2024).
3. Комісія Європейських Співтовариств. Біла книга: європейське врядування. Брюссель, 2001. 40 с. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannya.pdf> (дата звернення: 14.03.2024).
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.03.2024).
5. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.03.2024).
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2024).
7. Шумляєва І. Вплив європейських норм партисипативної демократії на підвищення рівня участі громадян України в місцевому самоврядуванні. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9, № 1. С. 113–120. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163108/%D0%A8%D1%83%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D1%94%D0%B2%D0%B0%205.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.03.2024).
8. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / ред.: Ю.В. Ковбасюк, К.Ващенко, В.Толкованов та ін. Київ: Нац. акад. держ. упр. при президент. україни, 2014. 128 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/problemy-mistsevoho-samovryaduvannya2014.pdf (дата звернення: 14.03.2024).
9. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 03.07.1991 р. № 1286-XII: станом на 28 листопада 2012 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 14.03.2024).
10. Закон про місцевий референдум : Проект Закону України № 2145а-1: від 03 липня 2015 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55896 (дата звернення: 14.03.2024).
11. Закон про місцевий референдум : Проект Закону України № 5512: від 19 травня 2021 р. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 14.03.2024).

12. Зелена книга: залучення громадян до розробки та ухвалення рішень місцевим самоврядуванням. ГО «Центр UA». Київ, 2018. 84 с. URL: https://centreua.org/wp-content/uploads/2018/07/GB-DECISION_UKR_PRINT.pdf (дата звернення: 14.03.2024).
13. Smart City Ukraine: що це та як це працює в українських реаліях. *Visit Ukraine.today*. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-shho-ce-ta-yak-ce-pracyuje-v-ukrainskix-realiyax> (дата звернення: 14.03.2024).
14. Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування у 2020 році. *Держ. служба статистики України*. 10 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/infs/arh_vied_u.htm (дата звернення: 14.03.2024).
15. Чмир Я.І. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в системі публічного управління. *Аспекти публічного правління*. 2018. Т. 6, № 9. С. 16–22.
16. Клименко І. Проблеми та пріоритети державного управління інформаційною безпекою в системі електронного врядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=18> (дата звернення: 14.03.2024).
17. Чайка І. Особливості реалізації технологій партисипативного бюджетування в практиці діяльності органів місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. 2019. Т. 1, № 34. С. 146–150. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_2/26.pdf (дата звернення: 14.03.2024).
18. Булеца Н. Особливості процесу партисипативного бюджетування в Україні. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2016. № 8. С. 159–165. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30084/1/ОСОБЛИВОСТИ%20ПРОЦЕСУ%20ПАРТИСИПАТИВНОГО.pdf> (дата звернення: 14.03.2024).
19. Довженко В.А., Войтенко А.Б., Плотнікова М.Ф. Використання європейського досвіду партисипативного управління в стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1957> (дата звернення: 14.03.2024).
20. Стадник Г., Сапега О. Партисипативна модель управління містом як складник інклюзивного розвитку. *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: Матеріали міжнар. науково-практ. інтернет-конф.* Харків, 2020. С. 114–116.

References

1. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia. Konhres mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy. *Council of Europe*. 2017. 62 s. URL: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59-pages/168071a536>.
2. Dodatkovyi protokol do Yevropeiskoi khartii mistsevoho samovriaduvannia pro pravo uchasti u spravakh mistsevoho orhanu vlad: Protokol Rady Yevropy vid 16.11.2009 r. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_946#Text.
3. Komisiia Yevropeyskykh Spivtovarystv. Bila knyha: yevropeiske vriaduvannia. Briussel, 2001. 40 s. URL: <https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannia.pdf>.
4. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.06.1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. № 24. St. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.11.2010 № 996. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>.
7. Shumliaieva I. Vplyv yevropeyskykh norm partysypatyvnoi demokratii na pidvyshchennia rivnia uchasti hromadian Ukrainy v mistsevomu samovriaduvanni. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2021. Т. 9, № 1. С. 113–120. URL: <https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163108/%D0%A8%D1%83%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D1%94%D0%B2%D0%B0%205.pdf?sequence=1>.
8. Mistseve samovriaduvannia v ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii: nauk. dop. / red.: Yu. V. Kovbasiuk, K. Vashchenko, V. Tolkovanov ta in. Kyiv: Nats. akad. derzh. upr. pry prezident. ukrainy, 2014. 128 s. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/problemy-mistsevoho-samovryaduvannia2014.pdf.
9. Pro vseukrainskyi ta mistsevi referendumy: Zakon Ukrainy vid 03.07.1991 r. № 1286-XII: stanom na 28 lystopada 2012 r. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>.
10. Zakon pro mistsevyi referendum: Proekt Zakonu Ukrainy № 2145a-1: vid 03 lypnia 2015 r. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55896.
11. Zakon pro mistsevyi referendum: Proekt Zakonu Ukrainy № 5512: vid 19 travnia 2021 r. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiinyi vebportal*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942.
12. Zelena knyha: zaluchennia hromadian do rozrobky ta ukhvalennia rishen mistsevym samovriaduvanniam. HO «Tsentra UA». Kyiv, 2018. 84 s. URL: https://centreua.org/wp-content/uploads/2018/07/GB-DECISION_UKR_PRINT.pdf.

13. Smart City Ukraine: shcho tse ta yak tse pratsiue v ukrainskykh realiakh. *Visit Ukraine.today*. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-shho-ce-ta-yak-ce-pracyuje-v-ukrainskix-realiyax>.
14. Vykorystannia instrumentiv elektronnoi demokratii orhanamy derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia u 2020 rotsi. *Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy*. 10 s. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/infos/arh_vied_u.htm.
15. Chmyr Ya.I. Problemy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v systemi publicznego upravlinnia. *Aspekty publicznego pravlinnia*. 2018. T. 6, № 9. S. 16–22.
16. Klymenko I. Problemy ta priorytety derzhavnoho upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu v systemi elektronnoho vriaduvannia. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2009. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=18>.
17. Chaika I. Osoblyvosti realizatsii tekhnolohii partysypatyvnoho biudzhetuвання v praktytsi diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. 2019. T. 1, № 34. S. 146–150. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_2/26.pdf.
18. Buletsa N. Osoblyvosti protsesu partysypatyvnoho biudzhetuвання v ukraini. *Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika*. 2016. № 8. S. 159–165. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30084/1/OSOBLIVOSTI%20PROTSESU%20PARTYSYPATYVNOHO.pdf>.
19. Dovzhenko V.A., Voitenko A.B., Plotnikova M.F. Vykorystannia yevropeiskoho dosvidu partysypatyvnoho upravlinnia v stratehichnomu planuvanni rozvytku terytorialnykh hromad. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2020. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1957>.
20. Stadnyk H., Sapeha O. Partysypatyvna model upravlinnia mistom yak skladnyk inkliuzyvnoho rozvytku. *Inklyuzyvnyi rozvytok ekonomiky v umovakh hlobalnykh vyklykiv sohodennia: Materialy mizhnar. naukovo-prakt. internet-konf.* Kharkiv, 2020. S. 114–116.